

PROFIL MAJALAH MELAYU SEBELUM PERANG (1900-1941)

Hamed Mohd Adnan

Pengenalan

Latar belakang penerbitan majalah Melayu di Tanah Melayu sedikit berbeza dengan perkembangan di negara lain. Dalam konteks Melayu, majalah muncul terdahulu daripada akhbar. Sementara di Amerika Syarikat, Andrew Bradford menerbitkan majalah *American Magazine, or A Monthly View of the Political State of the British Colonies* pada 1741, iaitu 45 tahun selepas akhbar yang pertama, *Publick Occurrences Both Foreign and Domestick* diterbitkan oleh Benjamin Harris.¹

Di Tanah Melayu, majalah *Bustan Ariffin* diterbitkan lebih setengah abad lebih awal daripada akhbar Melayu yang pertama, *Jawi Peranakan*. Majalah yang diterbitkan di Melaka oleh Anglo Chinese Press itu disunting oleh seorang paderi, Claudius Thomsen dan dibantu oleh Abdullah Abdul Kadir Munsyi. Selepas majalah ini, lima buah majalah Melayu lain yang kesemuanya memuatkan tulisan berupa diayah Kristian telah diterbitkan. Antaranya ialah *Taman Pungutuan* (1848), *Pungutip Segala Remah Pungutuan* (1851) atau *The Malay Gleaner, Cermin Mata* (1858), *Sahabat* (1895), *Pelajaran Skola Agama* (1895), dan *Warta Melayu* (1896).²

Majalah Melayu yang sebenar hanya terbit pada tahun 1904, apabila *Khizanah Al-Ulum* diterbitkan di Kuala Kangsar, diikuti dua tahun kemudiannya di Singapura oleh *Al-Imam*. *Al-Imam* memberi pengaruh yang besar kepada golongan literat Melayu dan disebarikan secara meluas hingga ke luar negeri. Walaupun majalah itu hanya dapat bertahan di pasaran dalam tempoh yang relatif singkat, namun

ia telah menggerakkan momentum dalam penerbitan Melayu. Sebelum Perang Dunia Kedua, senario penerbitan majalah Melayu banyak sekali dipengaruhi semangat yang diasaskan oleh *Al-Imam* walaupun jumlah majalah agama hanyalah 19.2 peratus sahaja daripada keseluruhan majalah yang diterbitkan sebelum Perang.

Faktor Perkembangan Majalah

Perkembangan awal penerbitan majalah Melayu di negara ini lebih banyak didorong oleh dua faktor, iaitu eksploitasi terhadap agama dan perjuangan bersifat kebangsaan. Persoalan tentang agama merupakan teras dalam dunia permajalahan Melayu, sekurang-kurangnya sebelum pecahnya Perang Dunia Kedua pada penghujung 1941. Persoalan tentang keagamaan bukan semata-mata menjadi bahan ramuan paling penting dalam persembahan editorial kebanyakan majalah, malahan terdapat hampir 30 buah majalah yang keseluruhannya berkenaan agama. Hanya pada dekad 30-an, barulah muncul persoalan selain agama dalam permajalahan Melayu, antaranya yang berhubung dengan semangat kebangsaan dan kesusasteraan. Jumlah yang cukup besar juga tentunya ialah majalah yang mendukung matlamat memberikan kesedaran, pengetahuan, dan didikan kepada orang Melayu supaya sedar akan kebangsaan mereka dan seterusnya memajukan diri masing-masing untuk memperolehi bahagian dalam negara yang semakin dikuasai "orang asing". Namun, jumlah pembaca Melayu ketika ini amat terbatas disebabkan pendidikan yang belum meluas di samping batasan pengedaran majalah yang ada. Oleh sebab itu, kebanyakan majalah dalam era yang awal ini tidak mampu bertahan lama di pasaran.

Momentum permajalahan Melayu tidaklah terhenti terus sewaktu Perang Dunia Kedua. Meskipun kesemua majalah yang diterbitkan sebelum perang terpaksa dihentikan, beberapa buah majalah, yang pada kali ini menjadikan Nippon sebagai kiblat dan subjek utama, telah diterbitkan. Namun suasana perang selama lebih kurang tiga tahun lapan bulan itu telah mengganggu tempoh perkembangan dunia permajalahan Melayu yang seharusnya lebih aktif daripada dekad 30-an yang telah menyaksikan 68 buah majalah dan 31 buah akhbar Melayu diterbitkan.

Selepas Perang Dunia Kedua, pengaruh wayang gambar ke dalam kehidupan masyarakat Melayu pertengahan, iaitu mereka yang boleh membaca, cukup hebat. Kebanjiran filem Barat, Hindi dan Indonesia ke bandar-bandar besar dan kemudiannya dirancarkan lagi dengan penghasilan filem tempatan telah melahirkan suatu kecenderungan terhadap pembacaan yang baru, iaitu hiburan. Banyak majalah dan akhbar yang berlegar-legar dalam soal filem, artis, gosip,

aksi filem, dan malahan sehingga mengeksploitasi seks diterbitkan dalam tempoh lebih kurang satu dekad yang dominan ini, iaitu di antara 1946-57. Walaupun tidak dinafikan bahawa majalah lain yang tidak mengungkapkan persoalan hiburan picisan seperti itu turut diterbitkan, umpamanya yang berkisar di sekitar perjuangan kemerdekaan dan yang berbentuk kesusasteraan, namun kesemuanya ditenggelamkan majalah bercorak hiburan itu.

Jumlah pembaca yang semakin bertambah dengan sendirinya mengubah senario penerbitan majalah Melayu daripada berorientasikan spiritual dan sosial kepada komersial. Soal perniagaan dalam penerbitan mula muncul pada waktu ini, walaupun tidak dalam kecenderungan yang ekstrim. Soal-soal pentingnya iklan dalam majalah, pengurusan penerbitan yang cekap, pengedaran majalah yang telus, dan sebagainya yang sebelum itu jarang kedengaran, kini mula diberi perhatian. Malahan, dengan teknologi pengeluaran majalah yang agak rendah ketika itu, para penerbit sudah mampu menerbitkan majalah secara mingguan atau dwimingguan. Ironisnya, jumlah majalah mingguan ketika itu lebih kurang sama banyaknya dengan yang ada pada akhir abad ke-20 ini yang teknologi pengeluarannya mungkin 20 kali lebih cekap. Umpamanya pada tahun 1952, terdapat empat buah majalah yang diterbitkan secara mingguan, sedangkan pada 1998 ketika tahap teknologi pengeluaran dan percetakannya jauh lebih sofistikated, jumlahnya hanya empat buah majalah sahaja.

Majalah Melayu Abad Ke-20

Tidak jelas sama ada wujud majalah atau akhbar berbahasa Melayu di pasaran sewaktu matahari abad ke-20 bersinar pada 1 Januari 1900. Yang jelas, hanya sebuah periodikal Melayu abad ke-19, iaitu *Warta Kerajaan Perak* yang mampu bertahan sehingga awal abad ke-20. Sebelum abad ke-20, terdapat 14 buah penerbitan dengan dua buah daripadanya majalah diterbitkan sejak 1876 apabila surat khabar *Jawi Peranakan* mula diterbitkan. Selain akhbar Melayu yang pertama itu, yang lain pada abad ke-19 ialah *Nujumu'l Fajar* (4 September 1877), *Shamsu'l Kamar* (1878), *Sekola Melayu* (1 Ogos 1888), *Peranakan* (29 Januari 1891), *Seri Perak* (Jun 1893), *Bintang Timor* (2 Julai 1894), *Tanjung Penegeri* (4 Oktober 1894), *Pemimpin Warta* (4 November 1895), *Jajahan Melayu* (5 November 1896), *Warta Kerajaan Perak* (Januari 1897), *Warta Melayu* (23 Mac 1898) dan dua buah majalah, *Sahabat* (April 1895) dan *Pelajaran Sekolah Agama* (April 1896). Gambaran tentang dunia persuratkhbar Melayu pada abad ke-19 telah dibincangkan antaranya oleh Ahmad Adam (1992) dan E.W. Birch (1969), di samping Nik Ahmad Nik Hassan (1963).³

Kesemua penerbitan itu tidak dapat bertahan sehingga alaf kemudiannya, melainkan *Warta Kerajaan Perak*. *Warta Kerajaan Perak* yang terbit di Taiping mengandungi berita-berita rasmi kerajaan tentang soal perjawatan, penyata bulanan dan tahunan, undang-undang dan peraturan baru di samping berita dari negeri lain, diedarkan dengan meluas. Menurut Muhamad Dato' Muda, akhbar ini mempunyai wakil-wakil jualan di setiap negeri di Semenanjung.⁴ Bagaimanapun, warta ini terhenti penerbitannya pada tahun 1910 setelah penerbitnya. Ini kerana Setiausaha Kerajaan Perak merasakan tidak perlu lagi menerbitkan warta sedemikian dalam bahasa Melayu memandangkan sudah ada penyata yang sama dalam bahasa Inggeris seperti juga di negeri-negeri lain. Pemberhentian *Warta Kerajaan Perak* ini menamatkan penggunaan bahasa Melayu dalam laporan kerajaan negeri sehinggalah sekurang-kurangnya selepas tahun 1967 apabila bahasa Melayu digunakan sebagai bahasa rasmi dalam pentadbiran kerajaan dengan sepenuhnya. Keadaan ini mendapat kritikan pelbagai pihak sejak tahun 1930-an lagi. *Warta Malaya* umpamanya dalam rencana pengarang pada 6 Ogos 1938 menyarankan pembesar Melayu di setiap negeri Melayu mendesak kerajaan supaya menerbitkan penyata-penyata rasmi kerajaan dalam bahasa Melayu kerana manfaatnya yang cukup besar kepada mereka.

Akhbar-akhbar Melayu segera menyusul dalam arena penerbitan Melayu sejak akhbar terakhir abad ke-19, *Warta Melayu* diterbitkan pada 23 Mac 1898. Akhbar yang diterbitkan dan dicetak oleh American Mission Press ini bagaimanapun tidak dapat bertahan sehingga ke alaf seterusnya. Pada tahun pertama abad ke-20 ini, tiga buah akhbar muncul, iaitu *Lengkongan Bulan*, *Bintang Timor*, dan *Chahaya Pulau Pinang* dengan kesemuanya diterbitkan di Pulau Mutiara itu. Kecuali *Chahaya Pulau Pinang* yang mampu bertahan sehingga 1908, kesemua akhbar itu terhenti penerbitannya pada tahun yang sama ia diterbitkan. Selepas itu, dua buah akhbar lain menyusul, iaitu *Jambangan Warta* di Batu Gajah pada Mei 1901 dan *Taman Pengetahuan* di Singapura pada 4 Julai 1904 sebelum majalah pertama dalam bahasa Melayu pada abad ini diterbitkan pada Ogos 1904, iaitu *Khizanah Al-Ulum* (Roff dan Iskandar tersilap apabila menyatakan nama majalah ini *Khizanah Al-Ilmu*).⁵

Tiada lagi naskhah majalah yang diterbitkan di Kuala Kangsar ini dapat diperoleh kini. Sumber yang bernilai tentunya daripada Muhamad Dato' Muda yang telah berkesempatan melihat sendiri naskhah asalnya. Disebabkan tiadanya naskhah asal atau salinan majalah ini, maka kebanyakan sarjana memberikan kredit kepada *Al-Imam* yang terbit dua tahun kemudiannya pada 22 Julai 1906 sebagai majalah Melayu yang pertama. Namun sedikit maklumat yang diberi oleh Muhamad tentang *Khizanah Al-Ulum* meyakinkan kita untuk

mengkreditkan majalah tersebut sebagai yang pertama, bukannya *Al-Imam*. Antaranya Muhamad menyatakan:

“...risalah bulanan ini diterbitkan oleh Syed Abdullah Al-Atas, Kuala Kangsar. Kepala atas pekerjaan, Raja Osman b. Engku Raja Jaafar, penulis, Hj. Mohd Nor b. Hj. Mohd Ismail Al-Khalidi, manager, Hj. Mohd Rashid Hj. Mustapha, penolongnya Hj. Muhd Yaacob b. Engku Raja Bilah, dan “yang mentaashihkan” Engku Raja Ali b. Engku Raja Megah...Ditelek daripada kandungannya atau sisinya “risalah” ini tiadalah berpadanan dengan namanya dan orang-orang yang mengerjakannya serta pula mahal harganya, pada hal... adalah sepalit!”⁶

Tarikh terhentinya *Khizanah Al-Ulum* tidak jelas, tetapi memandangkan *Al-Imam* langsung tidak menyebut majalah ini dalam penerbitannya, nyata bahawa majalah itu telah terhenti agak lama sebelum *Al-Imam* diterbitkan. Namun kedua-duanya memainkan peranan penting sebagai penggerak momentum dunia permajalahan Melayu. Selepas itu, barulah momentum itu bergerak dengan sekata sehingga terhenti dengan mendadak akibat Perang Dunia Kedua.

Profil Penerbitan Majalah Sebelum Perang

Sehinggalah meletusnya Perang Dunia Kedua pada Disember 1941, sebanyak 122 buah majalah telah diterbitkan dalam bahasa Melayu. Pada masa yang sama 52 buah akhbar diterbitkan.⁷ Jumlah tersebut merupakan tambahan atau pembaikan daripada jumlah yang diberikan oleh Muhammad Dato' Muda, Roff dan Iskandar. Muhammad di dalam *Kitab Tarikh Surat Khabarnya* menyenaraikan 82 buah majalah dan 39 buah akhbar daripada 129 buah periodikal yang diterbitkan sejak *Jawi Peranakan* (1876). Lapan daripadanya merupakan akhbar-akhbar yang diterbitkan pada abad ke-19.⁸ Bibliografi Roff pula menyenaraikan 108 buah majalah dan 49 akhbar sepanjang tempoh tersebut. Jumlah ini tidak termasuk lapan buah majalah yang diterbitkan dalam bahasa Inggeris walaupun berhubung dan untuk bacaan khalayak Melayu.⁹ Iskandar pula menyenaraikan 114 buah majalah dan 50 akhbar dalam direktorinya.¹⁰ Kita berjaya memperoleh sembilan buah majalah tambahan yang belum pernah ditemui sebelum ini, iaitu *Pembela Islam* (1929), *Sri Peranakan* (16 April 1932), *Lipuran Duka* (23 Ogos 1932), *Kawan Berchakap* (12 Disember 1934), *Chahaya Islam* (9 Februari 1937), *Taman Bahagia* (Oktober 1937), *Chahaya Negeri* (April 1937), *Malaysia* (8 Mei 1939), dan *Kesenian Timur* (Januari 1940).¹¹

Jadual 1.1: Taburan Majalah Melayu Sebelum Perang

Dekad	Jumlah Majalah	Peratus
1900-an	03	2.4
1910-an	07	5.8
1920-an	28	22.9
1930-an	72	59.0
1940-an*	12	9.9
JUMLAH	122	100

*Sehingga Disember 1941

Sumber: Hamed Mohd Adnan, "Ekonomi Penerbitan Majalah Melayu Sebelum Merdeka", Tesis Ph.D, Universiti Malaya, 2001, hlm. 33.

Jadual 1.1 di atas menunjukkan taburan majalah Melayu yang diterbitkan dalam period sebelum Perang. Sebanyak 122 buah majalah diterbitkan dengan dekad pertama mencatatkan tiga buah majalah, dekad kedua tujuh buah, dekad ketiga 28 buah, dan dekad keempat 72 buah majalah. Dekad keempat yang diambil kira sehingga Disember 1941, iaitu sebelum ketaranya impak Perang terhadap penerbitan Melayu menyaksikan penerbitan 12 buah majalah. Jumlah 122 buah majalah itu (tidak termasuk akhbar) dalam jangka masa yang relatif pendek, iaitu lebih kurang 40 tahun agak mengejutkan kita. Hal ini terutamanya kalau diingat bahawa orang Melayu pada period itu dianggap sebagai suatu bangsa yang merosot, bangsa yang tidak giat berusaha, bukan sahaja oleh orang asing, tetapi juga di kalangan bangsa mereka sendiri. Meskipun dalam kemerosotan yang membelenggui orang Melayu ketika itu, masih ada kesedaran di kalangan segelintir daripada mereka yang terdiri daripada kalangan pengarang, wartawan, dan guru tentang pentingnya majalah atau surat khabar sebagai salah satu alat untuk mengatasi kemerosotan itu.

Jadual 1.1 di atas juga menunjukkan berlakunya perkembangan yang drastik dalam dunia permajalahan Melayu pada tahun 1930-an berbanding dengan dekad-dekad sebelumnya. Hal ini timbul antaranya disebabkan meningkatnya sistem pendidikan ketika itu berbanding dengan sebelumnya sehingga kesedaran untuk meluaskan komunikasi bercetak secara lebih meluas semakin bertambah, di samping bertambahnya pertubuhan bercorak pendidikan dan sosial yang menjadikan penerbitan majalah atau akhbar sebagai salah satu daripada aktivitiya.

Penerbitan memberikan pengaruh yang besar terhadap pembentukan pendapat umum di kalangan masyarakat Melayu, dalam

penyebaran pengetahuan umum, dan dalam membangkitkan *apathy* orang Melayu ke arah kemajuan. Bahan-bahan bacaan berupa akhbar atau majalah, di samping buku-buku sentiasa tersedia di kedai-kedai buku atau kedai runcit. Pengaruhnya bukan sahaja di kalangan khalayak Melayu yang dapat membaca, malahan yang tidak membaca juga. Dalam soal ini Za'ba menyatakan:

“Tentang kota-kota tidaklah perlu diperkatakan lagi kerana surat-surat khabar Melayu selalu boleh diperoleh pada setiap kedai buku Melayu dan setengah dari surat khabar itu pula terdapat di kelab-kelab Melayu yang berbagai-bagai jenis, dan dibaca oleh pemandu-pemandu kereta sekalipun, tetapi kita boleh perhatikan juga petani-petani yang tinggal di desa-desa menumpukan minat mereka kepada apa yang terdapat dalam surat-surat khabar itu tentang lain-lain tempat di Malaya dan dunia juga. Selalunya, pada waktu petang hari, kita boleh lihat di sebuah kedai kopi Tionghua di tepi jalan seorang yang pandai menulis dan membaca, mungkin guru tua di sekolah setempat atau mungkin pula penghulu setempat, membaca surat khabar ini dan surat khabar itu, manakala sekumpulan kecil orang-orang tua yang kurang pandai menulis dan membaca, mendengarkannya dengan penuh perhatian, bertanya-tanya dan memberikan ulasan-ulasan sesama mereka.”¹²

Penerbitan Melayu dalam tempoh ini tertumpu di dua buah negeri Selat, iaitu Singapura dan Pulau Pinang. Sejumlah 74 buah majalah diterbitkan di kedua-dua lokasi dengan 45 buah di Singapura dan 29 buah di Pulau Pinang. Sehingga 1918, tiada sebuah pun penerbitan diterbitkan di Semenanjung, dengan kesemuanya, iaitu 11 buah akhbar dan dua buah majalah diterbitkan di kedua-dua buah Negeri Selat itu. Terdapat pelbagai faktor mengapa tumpuan penerbitan ketika itu terletak di dua buah kota itu. Roff cenderung pada faktor ekonomi dan budaya.¹³ Kedua-duanya merupakan kota raya yang besar dan lumayan dengan sejumlah penduduk yang bukan sahaja Melayu, tetapi juga Cina Baba yang bertutur dan membaca bahasa Melayu, Jawi Peranakan, dan keturunan Arab. Kedua-dua kota itu menyediakan kemudahan mesin cetak di samping mudahnya memperoleh bekalan yang diperlukan untuk menggerakkan mesin-mesin tersebut seperti kertas, dakwat, dan tenaga kerja. Apabila akhbar atau majalah siap dicetak, tersedia sejumlah khalayak pembaca yang walaupun tidaklah besar jumlahnya, tetapi lebih terpusat di sekitar kota itu.

Rangsangan intelektual yang antaranya digambarkan melalui pembacaan menjadikan khalayak bandaran ini menjadi inti dalam

penerbitan Melayu. Jumlah penduduk yang lebih besar adalah di kawasan-kawasan luar bandar, di kampung-kampung yang terpencil, yang bukan setakat bahan bacaan tidak dapat dibawa masuk, malahan pendidikan formal yang membolehkan mereka membaca dan seterusnya mampu merangsang mereka supaya berfikir secara lebih luas daripada kongkongan kampungnya sahaja pun belum diterima di situ. Pada akhir abad ke-19, Singapura, menurut Roff, merupakan kota yang menjadi pusat perhubungan dagang dari pulau ke pulau yang meliputi gugusan pulau Melayu dari Kedah dan Aceh hingga Sulawesi. Singapura menjadi penghubung dagangan dari Nusantara ke atau dari Arab, penghijrahan orang Indonesia ke Semenanjung, dan pusat transit jemaah haji ke Makkah. Para penuntut dari Nusantara yang mahu melanjutkan pelajaran dalam bidang agama ke Makkah atau Mesir akan bertumpu di sini untuk mendalami ilmu-ilmu asas prapengajian daripada guru-guru agama dari Hadhramaut. Ciri-ciri tarikan Singapura pada penghujung abad ke-19 ini walaupun tidak bertambah giat, masih berlangsung pada period sebelum Perang ini.¹⁴

Satu faktor lagi ialah kurangnya batasan psikologi di kalangan penerbit dan penulis Melayu apabila mereka berada di luar Negeri-negeri Melayu. Suasana hidup masyarakat Melayu pada pertengahan dan akhir abad ke-19 seperti yang diceritakan oleh Abdullah Munshi dalam *Pelayaran Abdullah* mungkin masih dirasai, hatta sehingga pada zaman sebelum Perang. Abdullah mengkritik penindasan yang dilakukan oleh golongan istana dan pemimpin atasan terhadap rakyat dengan hebatnya. Antaranya rakyat kebanyakan dipaksa bekerja tanpa upah, dan harta atau barangan mereka, termasuklah anak isteri yang cantik menjadi milik raja jika diingini. Dinyatakan bahawa: "Demikianlah hal sahaya semuanya duduk dalam Negeri Melayu, seperti duduk dalam neraka. Maka terlalu suka hati sahaya semuanya hendak pindah ke negeri orang putih supaya boleh senang dan bebas".¹⁵

Perasaan bimbang dan ragu akan nasib yang bakal menimpa mereka jika mereka menulis atau menerbitkan sesuatu yang mungkin dimurkai pemerintah dan kroni-kroninya masih terus dirasakan, sedangkan hal sedemikian tidak dirasakan di Negeri-Negeri Selat. Kerajaan British di situ seperti menjadi pelindung kepada golongan penulis dan penerbit, dan mereka bebas menulis dan menerbitkan tulisan dan penerbitan itu tidak terlalu menghentam penjajah. Justeru mereka yang bercita-cita menjadi penulis, wartawan, atau penerbit terpaksa berhijrah ke Negeri-Negeri Selat kerana kebebasan yang tidak dirasakan di Negeri-negeri Melayu itu. Keadaan ini terus berlanjutan sekurang-kurangnya selewat-lewatnya sehingga Merdeka pada tahun 1957.

Namun ini tidak bermakna, tiada penerbitan dilakukan di Negeri-negeri Melayu. Empat puluh lapan buah majalah telah diterbitkan di Semenanjung dengan dua lokasi terbesar ialah Kota Bharu dengan sembilan buah majalah dan Muar, tujuh buah. Majalah-majalah yang diterbitkan di Kota Bharu ialah *Pengasoh* (Julai 1918), *Al-Kitab* (September 1920), *Al-Hedayah* (Jun 1923), *Majallah Al-Kamaliah* (Januari 1930), *Kenchana* (Aprli 1930), *Suara* (Mac 1931), *Al-Hikmah* (April 1934), *Sinaran Kelantan* (Jun 1938), dan *Majallah Al-Riwayat* (November 1938). Terdapat sebuah akhbar diterbitkan iaitu *Putera* (Oktober 1929) dan mungkin sebuah majalah lagi yang tidak dapat kita sahkan, *Cetera Kelantan* (1941?). Kecuali *Terok* yang diterbitkan di Pasir Puteh, kesemua penerbitan tersebut dikeluarkan di Kota Bharu.¹⁶ Antara majalah yang diterbitkan di Muar ialah *Lidah Teruna* (Jun 1920), *Masa* (Januari 1924), *Lembaran Guru* (Julai 1926), *Chahaya* (Mac 1930), *Ketok-Ketok* (Ogos 1930), *Taja Penghiburan* (September 1934), *Neracha* (Disember 1934), di samping akhbar *Perjumpaan Melayu* (24 April 1925) dan *Panji-Panji Melayu* (awal 1927).

Tempat-tempat lain yang pernah melahirkan majalah Melayu sebelum Perang ialah Johor Bahru, Ipoh, Batu Pahat, Kuala Kangsar, Taiping, Kuala Lumpur, Kuala Pilah, Tanjung Malim, Pasir Puteh, Kuala Terengganu, dan Alor Setar. Kegiatan penerbitan di Johor sebelum Perang agak maju bukan sahaja kerana dekatnya negeri itu (terutamanya Johor Bahru) dengan Singapura, tetapi sebahagiannya hasil tindakan kerajaan Johor mewajibkan akhbar dan majalah dijadikan sumber bacaan di sekolah-sekolah Melayu.¹⁷

Kategori Majalah Melayu Sebelum Perang

Jadual 1.2 memaparkan jumlah majalah Melayu sebelum Perang berdasarkan kategorinya. Daripada jadual tersebut, kategori majalah yang paling popular sebelum Perang ialah majalah umum, diikuti majalah agama, majalah yang diterbitkan oleh organisasi, dan seterusnya majalah kesusasteraan. Keempat-empat kategori majalah itu merupakan 78.4 peratus daripada keseluruhan majalah Melayu sebelum Perang. Mengapakah majalah-majalah umum mendapat tumpuan yang lebih daripada para penerbit? Terdapat dua faktor utama yang boleh dikemukakan untuk menjawab persoalan itu, iaitu faktor matlamat penerbit dan faktor ekonomi. Kedua-dua faktor itu sebenarnya saling bertentangan. Yang pertama menjurus kepada niat ikhlas para penerbit untuk memberikan khidmat bakti kepada masyarakat dengan menyediakan bahan bacaan yang dapat meningkatkan darjat mereka.

Jadual 1.2: Pengkategorian Majalah-majalah Melayu Sebelum Perang

Kategori	Jumlah	Peratusan
Agama	23	18.8
Kesusasteraan	18	14.8
Kebangsaan	10	8.2
Diayah	4	3.3
Organisasi	21	17.2
Umum	32	26.2
Lain-lain	14	11.5
JUMLAH	122	100

Sumber: Hamed Mohd Adnan, "Ekonomi Penerbitan Majalah Melayu Sebelum Merdeka", Tesis Ph.D, Universiti Malaya, 2001, hlm. 56.

Dalam suasana masyarakat semasa dan tahap pendidikan mereka yang rata-rata masih rendah, majalah pengetahuan umumnya yang paling tepat diceburi. Majalah seperti itu mampu membantu bangsanya memperoleh ilmu pengetahuan, memandang dunia sekitarnya dengan lebih luas untuk kemudiannya mengorak langkah ke arah kemajuan diri dan seterusnya bangsa. Kandungan majalah umum sesuai dibaca oleh setiap tahap usia dan pendidikan dan seandainya matlamat penerbit ialah untuk menyampaikan sebanyak mungkin pengetahuan kepada pembacanya dalam pelbagai cabang ilmu, inilah bentuk majalah yang paling sesuai.

Sementara matlamat memenuhi tanggungjawab sosial masih merupakan matlamat suci yang sering pula digembar-gemburkan penerbit di dalam majalahnya, matlamat ekonomi, iaitu untuk memperoleh ganjaran komersial daripada usaha penerbitan itu tidak juga dapat diketepikan. Tentunya tidak masuk akal jika penerbit mendakwa bahawa usahanya menerbitkan majalah sekadar memenuhi tanggungjawab sosialnya kepada masyarakat dan tidak mengharapkan untung dalam bentuk wang ringgit sebagai ganjaran daripada usaha itu. Memang terdapat penerbit yang menolak sama sekali soal komersial ini, namun tentunya kata-kata seperti itu sekadar menjadi daya penarik kepada pembaca supaya sambutan hangat diberi kepada majalah itu atau sebagai luahan rasa kecewa penerbitnya terhadap keuzuran yang menimpa majalahnya itu.

Usaha penerbitan, walau dalam bentuk paling daif sekalipun, memerlukan modal untuk membayar perbelanjaan yang harus dikeluarkan penerbit. Dengan itu sekurang-kurangnya, matlamat

ekonomi penerbit ialah berusaha untuk memperoleh kembali wang yang telah dibelanjakan untuk menerbitkan majalah berkenaan, kalau tidak pun mengharapkan untung, iaitu lebih pendapatan yang diterimanya setelah ditolak perbelanjaan yang dikeluarkan. Dengan menerbitkan majalah-majalah umum, penerbit berharap supaya ruang lingkup atau segmen pembacanya dapat diperluas potensinya, dan dengan demikian diharapkan jumlah naskah majalah yang dapat dijual lebih banyak.

Sudah tentu ada faktor lain yang mendorong tumpuan terhadap majalah-majalah umum ini dilakukan. Antaranya faktor mudahnya memperoleh bahan penulisan untuk disiarkan, sama ada daripada sumbangan penulis yang berasa cukup seronok apabila tulisan dengan *by-line* namanya disiarkan dan tidak mengharap apa-apa bayaran atau daripada terjemahan dan penyesuaian yang mudah dibuat daripada majalah-majalah Inggeris atau Arab. Selain itu, majalah seperti ini mempunyai jangka hayat yang lebih lama daripada majalah organisasi umpamanya, dan mendapat perhatian yang lebih daripada wakil penjual atau kedai-kedai berbanding dengan majalah agama yang sukar dipasarkan menerusi wakil penjual bukan Islam. Walau bagaimanapun, umumnya kandungan majalah-majalah itu tidaklah terlalu berbeza antara satu dengan yang lain. Selain rujukan atau ulasan ringkas tentang isu-isu penting yang berlaku di dunia pada minggu atau bulan sebelumnya, artikel-artikel lain hampir standard. Antaranya soal pendidikan, moral, budaya, ekonomi, dan sosial masyarakat Melayu.

Majalah-majalah ini mengingatkan, memberikan amaran, merangsangkan, dan kadangkala menyindir orang Melayu supaya menyingsing lengan dan mengubah tabiat buruk, menyedarkan yang bodoh, dan menggesa supaya gejala buruk mereka diubah. Soal peranan majalah atau akhbar kepada masyarakat Melayu sering diulang-ulang, baik dalam bentuk artikel atau syair. Umpamanya, *Dunia Melayu* menyatakan:

"Bermula surat-surat khabar dan majalah-majalah itu ialah cahaya akal dan gemala fikiran; pati kebijakan buah-buahan kebebasan dan ialah guru orang yang meminta petunjuk; utusan segala umat; tarikh bagi masa; cermin bagi yang berlaku; perhimpunan peringatan; penghiburan hati orang yang duka dan pelayan segala hikmah; mengingat bagi yang lalai; rakan orang yang musafir; penunjuk orang yang sesat; pengganti segala mahkamah; pembantu orang yang teraniaya; penolong yang lemah; penyucuh segala kerajinan; permedanan bagi segala perbahasan; persambungan segala faham; pengasah segala otak; penggilap segala fikiran; ialah gerak sekalian nadi."¹⁸

Semuanya bertujuan supaya mereka tidak terus ketinggalan berbanding dengan masyarakat lain, terutamanya golongan pendatang. Ruangan-ruangan surat kiriman merupakan salah satu kandungan majalah yang popular, sehingga kerana ketiadaan ruangan yang cukup, pengarang-pengarang terpaksa memberikan peringatan kepada penulis-penulis supaya menulis secara ringkas dan kemas.¹⁹ Mulai pertengahan dekad 30-an pula, salah satu ciri yang penting dalam permajalahan Melayu ialah kecenderungannya terhadap ulasan-ulasan tentang politik dalam negeri. Sebelum itu, berita-berita atau ulasan tentang hal-ehwal dunia dan perbincangan tentang sosial dan agama mendapat perhatian yang lebih besar. Pada dekad 30-an itu, sementara persoalan tersebut masih terus mendapat tempat, berita dan ulasan di sekitar suasana politik dalam negeri mula mengambil tempat yang penting.²⁰

Dari segi kekerapan pula, kebanyakan majalah Melayu sebelum Perang diterbitkan secara bulanan, iaitu 53 buah (43.4 %), diikuti dwimingguan 15 buah (12.3%), dan meskipun teknologi penerbitan ketika itu agak rendah, sebelas buah (9.0%) majalah diterbitkan secara mingguan. Antara majalah yang diterbitkan secara mingguan ialah *Suara Perniagaan* (1919-20), *Medan Laki-Laki* (1935-36), *Sri Peranakan* (1932), *Warta Ahad* (1935-41), *Lidah Ibu* (1935-37), *Warta Jnaka* (1936-41), *Medan Al-Islam* (1936), *Utusan Zaman* (mulai Nov 1939), *Chahaya Timor* (1930), *Melayu Muda* (1935), dan *Suara Malaysia* (1939-41). Kesemua majalah itu diterbitkan oleh penerbit yang memiliki mesin cetak sendiri dan dengan demikian tidak menghadapi masalah yang lazim dihadapi penerbit yang tidak mempunyai mesin cetak, iaitu kelewatan kerja-kerja cetak. Berdasarkan tahap teknologi pengeluaran yang rendah ketika itu, tentunya jumlah laman majalah mingguan ini menarik perhatian kita, sedangkan pada akhir abad ke-20 ini, pada dekad 90-an, dengan tahap teknologi percetakan digital, hanya enam buah majalah diterbitkan dengan kekerapan sedemikian, iaitu *Hai* (1996-kini), *Citra* (1996-2003), *Media Hiburan* (1987-kini), *Mingguan Wanita* (1993-kini), *Massa* (1995-2004), dan *Mingguan Sukan* (1992-97).

Sepuluh (8.2%) dan sembilan (7.4%) buah majalah masing-masing diterbitkan dwibulanan dan tribulanan. Hakikat bahawa kebanyakan majalah (43.4%) diterbitkan secara bulanan sedia difahami memandangkan teknologi pengeluaran semasa dan juga sambutan pembaca. Majalah bulanan memberikan masa yang lebih banyak kepada penerbit untuk merancang dan menghasilkan majalah dengan lebih tersusun, apatah lagi dengan terbatasnya kakitangan editorial majalah ketika itu. Secara purata hanya seorang bekerja di bahagian editorial pada period sebelum Perang, iaitu pengarang. Tugas yang dipikul pengarang begitu kompleks, seperti yang diceritakan oleh pengarang *Malaya*, Mohd Yunus Abdul Hamid: "...kitalah kerani membalas surat-surat, menulis *address*, melipat, melekat, dan lain-

lain pekerjaan, iaitu menjadi pengarang, pengurus, kerani, tambu, dan lain-lain".²¹ Walaupun tempoh itu tidak berupaya menyajikan perkembangan-perkembangan terbaru berbanding dengan majalah mingguan atau dwimingguan, namun sifat asal majalah bukanlah melaporkan perkembangan yang berlaku, tetapi memberikan ulasan, tafsiran, dan fikiran terhadap perkembangan yang berlaku itu.

Yang sama pentingnya ialah sambutan pembaca terhadap majalah bulanan yang rata-rata lebih baik ketika itu berbanding dengan kekerapan majalah yang lain. Julat masa membeli majalah bulanan bertepatan dengan tempoh penerimaan gaji atau pendapatan pembaca dan berbanding akhbar, jangka hayat pembacaan di kalangan pembaca lebih lama dengan tempoh 20 hingga 30 hari untuk keluaran seterusnya mengunjungi pembaca, memadai bagi mereka menghabiskan pembacaan majalah yang sebelumnya. Kekerapan yang lebih pendek daripada bulanan akan menyebabkan jangka hayat pembacaan pembaca pendek, dan mungkin sukar bagi mereka menghabiskan pembacaan. Tambahan pula, majalah bulanan akan memudahkan wakil penjual dan peniaga kerana pertukaran keluaran mudah dikesan dalam senarai inventori. Pembayaran kepada penerbit juga lebih mudah dilakukan dengan setiap bulan dikira satu keluaran berbanding mingguan atau trimingguan umpamanya yang mungkin mudah mengelirukan peniaga memandangkan kebanyakan majalah diterbitkan secara bulanan.

Walau bagaimanapun, banyak juga majalah yang diterbitkan secara tidak tetap kekerapannya, dan ini merupakan antara faktor penting untuk menjelaskan bahawa penerbitan majalah sebelum Perang dilakukan secara kecil-kecilan, kadang-kadang sebuah usaha keluarga sahaja seperti yang dilakukan oleh Ariffin Ishak dalam penerbitan *Majalah Cheritanya*. *Majalah Cherita* diterbitkan oleh Pen Publishing Co, Jelutong, Pulau Pinang pada 1 November 1938. Majalah yang menyiarkan karya-karya kreatif ini dipimpin oleh Mohd Ariffin Ishak dan dibantu isterinya, Aminah Abdul Jalil. Majalah ini hanya diterbitkan sembilan keluaran dan berhenti pada Julai 1939.

Struktur pengurusan penerbit cukup mudah dengan melainkan pengurus atau "kepala atas pekerjaan" (jika tidak dipegang sendiri oleh pengarang), semua staf adalah editorial. Dengan kata lain, pengarang atau editor memainkan peranan yang cukup penting. Lazimnya pengarang terdiri daripada mereka yang mempunyai bakat dalam penulisan, tetapi tidak mempunyai modal untuk menerbitkan majalah. Mereka ini akan menemui golongan hartawan atau pencetak untuk memperoleh bantuan modal dengan meyakinkan mereka bahawa projek majalah yang akan diuruskannya itu pasti membawa keuntungan dan dengan demikian, akan turut menguntungkan para pemodal itu. Pengarang *Dunia Akhirat*, 10 November 1936 umpamanya menyatakan: "Pengeluar modal bagi pelancar (majalah) atau surat

khobar itu biasanya tiada mengetahui sama sekali akan hal-ehwal yang bersangkutan dengan surat khobar, tetapi oleh sebab didatangkan faham oleh orang yang pandai mengarang kepadanya dengan berbagai pujuk rayu misalnya, serta memberi faham tentang harapan pada kelabaannya dan menerangkan berbagai-bagai cadangan bagi menyukakan membaca karangannya kelak yang mana akan termasuk dalam fikiran bakal pengeluar surat khobar itu dengan serta-merta kalau banyak bilangan membaca surat khabarnya kelak, tentulah banyak kelabaan yang diperolehnya".²²

Kebanyakan penerbit tidak mempunyai modal yang besar dan terlalu bergantung pada jualan naskhah-naskhah majalahnya untuk dijadikan modal pusingan. Sebarang masalah yang timbul dalam pengutipan bayaran daripada wakil penjual atau langganan akan menjejaskan pengeluaran majalah. Penerbitan akan dijalankan semula apabila penerbit mempunyai sedikit modal yang diperolehnya daripada jualan naskhah. Masalah yang sama akan berulang kemudiannya sehingga penerbitan yang tidak tetap itu dengan sendirinya akan menghilangkan kepercayaan pembaca.

Kesimpulan

Pusat permajalahan, persuratkhabaran, dan kewartawanan Melayu sebelum Merdeka ialah Singapura. Apabila Tanah Melayu mencapai kemerdekaan, para penerbit yang sebelumnya berpusat di Singapura mula berpindah ke Kuala Lumpur. Kuala Lumpur ialah pusat pentadbiran Tanah Melayu, tempat dasar tentang bahasa yang memberikan kesan langsung terhadap dunia permajalahan Melayu digubal. Meskipun tidak semua penerbit dan pengarang memindahkan operasinya atau berhijrah ke ibu kota baru itu, namun peranan Singapura sebagai *the centre of Malay publishing* semakin terhakis. Dunia penerbitan cetak Melayu di Singapura terkepung oleh penerbitan berbahasa Inggeris dan Cina. Biarpun dunia penerbitan kedua-dua bahasa itu tidak menyaingi penerbitan Melayu, namun perpindahan banyak penerbit ke Kuala Lumpur telah mengubah sama sekali pusat pengedaran majalah ke kota itu. Dari segi periklanan, perusahaan perniagaan di Singapura tidak lagi menyediakan sumber pendapatan hasil jualan ruang-ruang iklan di halaman majalah Melayu. Dunia penerbitan akhbar atau majalah Melayu harus beralih ke Kuala Lumpur untuk mencari sumber pendapatan iklan bagi membantu menampung kos pengeluaran majalah masing-masing.

Dengan peralihan pusat penerbitan itu, dominasi Singapura dalam dunia penerbitan Melayu semakin terhakis. Penguasaan Singapura yang bermula sejak selewat-lewatnya pada 1876 apabila akhbar Melayu pertama, *Jawi Peranakan* diterbitkan itu mula

---

digantikan oleh Kuala Lumpur. Namun penguasaan Singapura sebagai pusat permajalahan Melayu sebelum Merdeka sempat juga menyaksikan arah aliran penerbitan Melayu yang berubah daripada dorongan spiritual dan sosial kepada dorongan komersial.

Nota

- ¹ Frank L. Mott, *A History of American Magazines*, Cambridge: Harvard Univ. Press, Vol. 1-4, 1938. Juga lihat Tebbel, John, *The American Magazine: A Compact History*, New York: Hawthorn Books, 1967, hlm. 23-45.
- ² Lihat Hamed Mohd Adnan, "Ekonomi Penerbitan Majalah Melayu Sebelum Merdeka", Tesis PhD, Universiti Malaya 2001, hlm. 31-32.
- ³ Lihat Ahmat Adam, *Sejarah dan Bibliografi Akhbar dan Majalah Melayu Abad Kesembilan Belas*, Bangi: Penerbit UKM, 1992, hlm. 5-14. Lihat juga E.W. Birch, "The Vernacular Press in the Straits", *JMBRAS*, Vol. 42, Julai 1969 dan Nik Ahmad Nik Hassan, "The Malay Press", *JMBRAS*, Vol. 36, Part 1, 1963, hlm. 45-55.
- ⁴ Muhamad Dato' Muda, *Kitab Tarikh Suratkhobar*, Bukit Mertajam: Az-Ziniah Press, 1941, hlm. 42.
- ⁵ Lihat kesilapan Roof itu dalam bukunya *Bibliography of Malay and Arabic Periodicals Published in the Straits Settlements and Peninsular Malay States 1876-1941*, London: Oxford University Press, 1972, hlm. 8, dan dalam buku A. M. Iskandar, *Persuratkhobaran Melayu 1876-1968*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1973 hlm. 9.
- ⁶ *Ibid.*, hlm. 127.
- ⁷ Hamed Mohd Adnan, "Direktori Akhbar Melayu Abad Ke-20", 2007b, manuskrip yang belum diterbitkan.
- ⁸ Lihat Muhammad Dato' Muda, *Kitab Tarikh Surat Khabar*, Bukit Mertajam: Az-Ziniah Press 1941, hlm. 6-46.
- ⁹ Lihat William R. Roff, *Bibliography of Malay and Arabic Periodicals Published in the Straits Settlements and Peninsular Malay States 1876-1941*, London: Oxford University Press, 1972, hlm. 8-37.
- ¹⁰ Lihat A.M. Iskandar, *Persuratkhobaran Melayu 1876-1968*, hlm. 5-47.
- ¹¹ Hamed Mohd Adnan, "Ekonomi Penerbitan Majalah Melayu Sebelum Merdeka", Tesis Ph.D, Universiti Malaya, 2001, hlm. 33.
- ¹² Za'ba, "Malay Journalism in Malaya", *JMBRAS*, Vol. XIX, Part 2, 1941, hlm. 244-50.
- ¹³ William R. Roff, *Bibliography of Malay and Arabic Periodicals Published in the Straits Settlements and Peninsular Malay States 1876-1941*, London: Oxford University Press, 1972, hlm. 1.
- ¹⁴ Ian Proudfoot, *Early Malay Printed Books*, Kuala Lumpur: Academy of Malay Studies & The Library University of Malaya, 1993, hlm. 4-7.
- ¹⁵ Kassim Ahmad (penyelenggara), *Kisah Pelayaran Abdullah*, Kuala Lumpur: Penerbit Fajar Bakti, 1981, hlm. 71-72.
- ¹⁶ Lihat Abdul Rahman Al-Ahmadi, "Notes Towards a History of Malay Periodicals in Kelantan" dlm. William R. Roff, *Kelantan: Religion, Society and Politics in a Malay State*, Kuala Lumpur: Oxford Univ. Press, 1974, hlm. 170-189; Abdul Hamid Othman, "Intelejensia Melayu di dalam Kegiatan Persuratan di Kota Bharu 1900-1945", dlm. *Jurnal Sejarah*, Jld. XI. 1973, dan Alias Muhammad, *Intelijensia Melayu Kelantan: Satu Pandangan Awal*, Kota Bharu: Mohd Nawi Bookstore, 1977, hlm. 46-56.

- ¹⁷ *Peraturan Am Sekolah Melayu Johor*, Muar: Jabatan Pelajaran Johor, 1937, hlm. 23.
- ¹⁸ "Daripada Pengarang", *Dunia Melayu*, Pulau Pinang: The United Press, 20 Disember 1928, hlm. 2.
- ¹⁹ Menurut Roff salah satu sumber yang penting bagi kandungan editorial majalah atau akhbar Melayu sebelum Perang ialah surat-surat kiriman yang dihantar oleh "penulis-penulis budiman", iaitu golongan literat Melayu yang ghairah berkongsi pengetahuan dan idealismenya kepada orang lain. Lihat William R. Roff, *The Origins of Malay Nationalism*, Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1975, hlm. 32-37.
- ²⁰ Nik Ahmad Nik Hassan, "The Malay Press", *JMBRAS*, Vol. 36, Part 1, 1963, hlm. 53.
- ²¹ "Dari Pengarang", *Malaya*, hlm. 3.
- ²² *Dunia Akhirat*, Singapura: Ahmad Press, 10 November 1936, hlm. 6.